



МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА ТАДБИРКОРЛИК КОМПЕТЕНЦИЯ- ЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ: НАЗАРИЯ. ИННОВАЦИЯ. АМАЛИЁТ

*Сардор РАЖАБОВ,
иқтисодиёт фанлари
бўйича фалсафа (PhD) доктори*

Бугунги кунда Ўзбекистон мактаб таълими тизимида ҳар бир ўқувчида тадбиркорлик компетенциясини ривожлантириш — нафақат керак, балки замонавий таълимнинг стратегик мақсади ҳисобланади. Чунки тадбиркорлик—XXI асрнинг асосий компетенцияларидан бири. ЮНЕСКО ва Европа таълим ташкилотлари таъкидлаганидек, XXI асрда ҳар бир фуқаро ижодкор, ташаббускор, муаммоларни мустақил ҳал қилувчи ва ўз ғоясини амалга ошира оладиган шахс бўлиши керак. Тадбиркорлик компетенцияси — айнан шу кўникмалар мажмуасини ривожлантиради.

Ўзбекистонда таълим тизимининг муҳим вазифаларидан бири ўқувчиларда тадбиркорлик

компетенцияларини шакллантириш ҳисобланади. Бу борада таълим жараёнида амалий йўналтирилган педагогик усулларнинг аҳамияти ортиб бормоқда. Мактабларимизда тадбиркорлик таълими ва ўқувчиларда тадбиркорлик компетенцияларини ривожлантиришнинг назарий ва амалий асослари кенг муҳокама қилинмоқда. Бу жараённинг педагогик жиҳатлари, замонавий таълим технологиялари, амалий машғулотлар ва лойиҳалар орқали ўқувчиларда бизнес режа тузиш, молиявий бошқарув, маркетинг тушунчалари каби кўникмаларни шакллантириш усуллари ишлаб чиқилмоқда. Айниқса, тадбиркорлик фазилатини болаликдан шакллантириб бориш ўта муҳим, янги педагогик вазифани пайдо қилади.

Тадбиркорлик фазилати — яъни ташаббускорлик, масъулият, янгича ғояларга

қизиқиш, муаммоларни ҳал этиш қобилияти. У болаларда муайян ёшдан бошлаб шаклланишни бошлайди. Масалан, 6–9 ёш (бошланғич синфлар) болаларда қизиқувчанлик, ташаббускорлик, тақлид қилиш орқали ўрганиш кучли бўлади. Албатта бу ёшда тадбиркорликни тўғридан-тўғри эмас, ўйинлар, роллимашғулотлар, ижодий топшириқлар орқали шакллантириш мумкин. Масалан, савдо ўйинлари (дўкон сотувчиси-харидор ролларида). Кичик лойиҳалар: саватча, буюм, нарсалар яшаш ва сотиш каби ўқув бизнеслари. 10–13 ёш (ўрта синфлар)да болалар мустақил қарор қабул қилиш ва ўз ғоясини ифода этиш қобилиятига эга бўла бошлайди. Уларда жамоада ишлаш, масъулиятни ҳис қилиш, кичик ғоялар орқали “пул ишлаш” қизиқиши пайдо бўлади. Масалан, маҳаллий ярмаркаларда қўл меҳнати маҳсулотларини сотиш, онлайн дўкон тушунчаси билан танишиш ва ҳ.к.

14–17 ёшга келиб, тадбиркорлик фазилатлари фалсафий, ижтимоий, ва амалий жиҳатдан шаклланади. Ўқувчилар ғоялар, жумладан, бизнес ғоялар

тўғрисида мустақил фикр юрита бошлашади. Бизнес режа, бюджет, маркетинг тушунчаларини англайди. Тадбиркор сифатида ҳаракат қилишни бошлаши мумкин. Бу ёшдаги болалар учун тадбиркорлик тўғараклари, танловлар ташкил қилиниб, уларнинг стартап ғояларини ривожлантириш мумкин.

Педагог ва психологларнинг яқдил фикрича, 7–8 ёш болада тадбиркорликка хос инсонлараро кўникмалар (алоқа, етакчилик, ташаббус) ривожлана бошлайдиган босқичдир. Лекин тадбиркорлик кўникмаси 12 ёшда мустақил намоён бўлади.

Конвергент тадқиқотларга кўра, тадбиркорлик кўникмасини тарбиялашни 6 ёшдан оқ ўйин, ижодий топшириқлар ва моделлаш орқали тарбиялай бошлаш мумкин. Буни боланинг ёшига мос усуллар билан, босқичма-босқич ривожлантириш керак. Кўплаб олимлар ўз тадқиқотларида бу фикрни тасдиқлаганлар.

Аввало шуни айтиш керакки, OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Халқаро ташкилоти ҳисоботида дунё



мамлакатларига “Тадбиркорлик таълими бошланғич мактабдан бошланиши мумкин, у ижодкорлик, ташаббускорлик ва жамоада ишлаш салоҳиятини ривожлантиради. Таълим қанчалик эрта бошланса, у болаларнинг келажакдаги касбий орзуларига шунчалик кўпроқ таъсир кўрсатади”, деган ўта муҳим хулоса ва тавсияни берган.

Француз педагоги Жан Пиаже тадбиркорлик фазилатлари болаларда қайси ёшдан намоён бўлиши ҳақида фикрлаб, “7–11 ёшда болалар мантиқий фикрлашни, режалаштиришни ва сабаб-оқибат боғлиқликларини тушунишни ўрганадилар — бу тадбиркорлик тафаккурининг асосидир”, деган хулосага келади.

Кўп интеллект назарияси

муаллифи Ҳовард Гарднер эса “Тадбиркорлик қобилияти алоҳида интеллект тури эмас, балки шахслараро, шахсий ва мантиқий қобилиятларнинг бирлашмасидир ва бу имкониятлар мактабнинг бошланғич босқичиданоқ ривожлантирилиши мумкин”, деб ҳисоблайди.

Тадбиркорлик тафаккури назарияси (Effectuation) нинг муаллифи Сарас Сарасвачи бунини муҳит билан боғлиқ, деб ҳисоблайди ва “Агарда тўғри муҳит яратилса, 10 ёшли болалар ҳам имкониятни кўра билиш ва мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш каби тадбиркорлик фазилатларини намоён этиши мумкин”, дейди.

Масаланинг иқтисодий жиҳати шундаки, тадбиркорлик

компетенциялари ўқувчиларни жорий меҳнат бозорига тайёрлайди. Бу жуда муҳим. Чунки бутун дунёда, Ўзбекистонда ҳам меҳнат бозори шиддат билан ўзгариб бораёпти, давлат иш ўринлари чекланган. Янги стартаплар, кичик бизнес ва онлайн иш шакллари кўпайиб, автоматлашув ва рақамлаштириш жараёни кучаяпти. Мана шундай шароитда ҳар бир ўқувчида тадбиркорлик компетенцияси ривожлантирилган бўлса, у нафақат иш излайди, балки ўзи ўзига иш ўрни яратади, бозордаги эҳтиёжни ўрганиб, топиб, масъулият билан, эркин ҳаракат қилади.

Тадбиркорлик компетенциялари ривожлантирилган ўқувчиларда танқидий ва ижодий фикрлаш ривожланади. Шуни яхши билишимиз керакки, тадбиркорлик фақат пул ишлаш эмас, балки муаммога бошқача қараш, янги ечим топиш, ресурсларни бошқариш, жамоа билан ишлаш каби кўникмаларни ривожлантиради. Бу кўникмалар барча соҳаларда (ҳуқуқ, тиббиёт, фан, таълим ва ҳ.к.) муваффақиятга етаклайди.

Тадбиркорлик кўникмаси ўқувчида шахсий масъулият ва мустақилликни шакллантиради. Яъни тадбиркорлик компетенцияси бор ўқувчи ўз келажаги учун жавобгарликни ўз зиммасига олади, мустақил қарор қабул қилишни ўрганади. Муваффақиятсизликдан қўрқмайди, чунки унга рискни тўғри баҳолаш ўргатилган бўлади.

11 синфларда жорий қилинган “Тадбиркорлик асослари” дарслиги ўқувчиларда тадбиркорлик тушунчасини, бизнес режа тузиш, молияни бошқариш, бозор таҳлили каби асосий билимларни шакллантиради. Дарсликда ўқувчилар тадбиркорлик нима ва унинг жамиятдаги аҳамияти, бизнес гоё ва стартап тушунчасини, бизнес режа тузиш қадамларини, молияни бошқариш ва харажат, даромад каби тушунчаларни билиб олади. Шу билан бирга улар маркетинг асослари, солиқ ва давлат билан муносабатлар, жамоа билан ишлаш, етакчилик ва мулоқат кўникмаларини ҳам ўрганади.

Бу йўналишда иш асосан ўқув дастурлари, қўшимча тўғараклар ва амалий машғулотлар орқали

ташқил этилади. Тадбиркорликка оид билимлар қўйи синфларда асосан “Технология” фани доирасида ўқитилади. Бу фан орқали ўқувчиларга ишлаб чиқариш жараёнлари, касб-хунар асослари ва тадбиркорлик кўникмалари ўргатилади. Мактабларда тадбиркорликка қизиқиши бор ўқувчилар учун махсус тўғарак ва клублар ташқил этилган. Уларда бизнес режа тузиш, бозор таҳлили ва молиявий саводхонлик каби мавзуларда амалий машғулотлар ўтказилади.

Ўқувчиларни тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиш мақсадида мактабларда кичик бизнес лойиҳалари ва стартаплар уюштирилади. Бу орқали ўқувчилар ўз ғояларини амалга ошириш ва реал тажриба орттириш имкониятига эга бўладилар. Муваффақиятли тадбиркорлар билан учрашувлар ва маҳорат дарслари ташқил этилиб, ўқувчиларга реал тажрибалар ва маслаҳатлар тақдим этилади. Бу йўналишлар орқали Ўзбекистон мактабларида тадбиркорлик таълими тизимли равишда амалга оширилмоқда.

Бу йўналишда асосий юк

ўқитувчиларнинг зиммасига тушади. Шунинг учун “Тадбиркорлик асослари” фани ўқитувчиларини қайта тайёрлаш ва уларни мотивациялаш, ударга замонавий методика (start-up, дизайн фикрлаш, agile усуллари), онлайн курслар ва малака ошириш дастурларини ўргатиш керак. Шу мақсадда ҳар йили “Энг яхши тадбиркорлик ўқитувчиси” танловини ўтказиш, танловлар ва грант асосида ёшлар ғояларини қўллаб-қувватлаш, “Ёш тадбиркорлар чемпионати”ни мактаб, туман, вилоят ва республика босқичида ташқил қилиш, ғолибларга ноутбук, китоб, стартап учун кичик грант каби мукофотлар бериш ва бу ишга бизнес-ҳомийларни жалб қилиш яхши самара беради.

Тадбиркорлик машғулотлари замонавий, рақамли технологиялардан фойдаланишга асосланмаса, самараси паст бўлади. Шунинг учун онлайн тадбиркорлик платформалари: videodars.uz, ta'lim.uz, kitob.uz, uzedu.uz орқали видеодарслар, интерактив ўйинлар, кейслар яратиш, очиқ маълумотлар базасида “Ёш тадбиркорлар учун

электрон китоблар тўплами”ни жорий қилиш самара беради.

Мактаб ўқувчиларининг тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш тажрибасини, бизнес инкубаторлари тармоғини ҳамда ўқувчиларнинг иқтисодий ватанпарварлик ташаббусларини оммалаштиришга қаратилган “Biznespedagogika.uz” рақамли платформаси яратиш эса соҳага IT ва AI воситаларини кенг жорий қилиш имкониятини яратади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, тадбиркорлик компетенцияси Янги Ўзбекистоннинг тараққиёти учун ўта муҳим ва бебаҳо ресурсдир. Президентимиз Шавкат Мирзиёев тадбиркорлик таълимига катта эътибор қаратаётгани бежиз эмас, зеро инсон капитали — иқтисодиётнинг асосий драйвери. Тадбиркор, ташаббускор ёшлар

— янги иш ўринлари яратувчи, инновация киритувчи, солиқ тўловчи фуқаролар бўлиб етишадилар. Шунинг учун бугун мактабларимизда тадбиркорлик кўникмаларига эга ёшларни тайёрлаш — давлат сиёсатининг ажралмас қисмига айланди.



Тарбия – боланинг саломати
ва саодати учун яхши тарбия
қилмак, танини пок тутмак,
ёш вақтидан маслакини
тузатмак, яхши хулқларни
ўргатмак, ёмон хулқлардан
сақлаб ўсдурмакдур. Тарбия
қилгувчилар табиб кабидур.
табиб табиб кабидур.

